

*Денис Борисович Свириденко,
кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

ІДЕЯ УНІВЕРСИТЕТУ В ХХІ СТОЛІТТІ: КОНТЕКСТ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу засад сучасної університетської освіти в контексті впливу на неї процесів глобалізації. Обґрунтовується важлива роль імплементації ідей академічної мобільності в якості інструменту гармонійного вписування студента як у європейській простір вищої освіти на інституційному рівні, так і в динамічне сучасне суспільство в цілому.

Ключові слова: академічна мобільність, вища освіта, глобалізація, європейський простір вищої освіти, університет, університетська традиція.

*Денис Борисович Свириденко,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціальної філософії і філософії образования
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

ИДЕЯ УНИВЕРСИТЕТА В ХХІ ВЕКЕ: КОНТЕКСТ АКАДЕМИЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ

Статья посвящена анализу оснований современного университетского образования в контексте влияния на него процессов глобализации. Обосновывается важная роль имплементации идей академической мобильности в качестве инструмента гармоничного вписывания студента как в европейское пространство высшего образования на институциональном уровне, так и в динамичное современное общество в целом.

Ключевые слова: академическая мобильность, высшее образование, глобализация, европейское пространство высшего образования, университет, университетская традиция.

*Denys Borysovych Svyrydenko,
candidate of Philosophical Sciences, Associated Professor
of Social Philosophy and Philosophy of Education Chair*

IDEA OF UNIVERSITY AT XXI CENTURY: CONTEXT OF ACADEMIC MOBILITY

The article is dedicated to analysis of foundations of the modern university education at the context of globalization influences. The important role of academic mobility ideas as an instrument of harmonic framing into the European Higher Education Area at the institutional level is substantiated at the paper. Also academic mobility is realized as an instrument of framing into the dynamic modern society.

Key words: academic mobility, higher education, globalization, European Higher Education Area, university, university tradition.

Початок ХХІ століття в Україні яскраво демонструє динаміку соціальних змін, генеральною лінією яких є процеси глобалізації. Поза цією динамікою не залишається і такий соціальний інститут, як вища освіта: через імплементацію ідей Болонського процесу поглиблюється входження вітчизняної сфери вищої освіти до європейського освітнього простору, здійснюється гармонізація нормативної бази в галузі освіти із європейськими документами, невдовзі буде прийнята нова редакція Закону України «Про вищу освіту» тощо. Разом із цим, стан модернізації, властивий вітчизняній сфері вищої освіти, останнім часом у своєму розгортанні потребує звернення до низки теоретичних моделей, мовою яких фіксуються фундаментальні принципи існування самої сфери вищої освіти як суспільного явища. Зокрема, мова йде про ідею університету, в якій закладені базові принципи інституціонального існування сфери вищої освіти.

Згадана вище динаміка соціальних змін потребує урахування в контексті модернізації ідеї університету, яка корелювала б із наявними соціальними запитами, була б гармонізована із термінологічним апаратом європейського освітнього дискурсу тощо. Одним із чинників, який активно впливає на сучасну модель університету, є феномен академічної мобільності, адже поширення його ідей та сприяння їх реалізації в освітньому просторі визначено в якості однієї із головних засад формування загальноєвропейського освітнього простору. Наша країна, хоча й із суттєвими запізненнями, робить кроки в бік нормативного забезпечення цього підходу – положення про академічну мобільність студентів, затверджене лише у 2013 році.

У своєму дослідженні ми спираємось на ідеї низки дослідників філософських засад процесів модернізації вищої освіти, серед яких окремо слід відзначити В. Андрущенка, Я. Болюбаша, С. Клепка, Е. Ласло, В. Кременя, А. Ржевську, Я. Пелікана, І. Предборську, а також дослідників, які зробили значний внесок у дослідження проблематики академічної мобільності: Є. Іванченко, І. Оденбах, Ю. Сергеевої.

Стосовно поширення глобалізаційних тенденцій в світі Е. Ласло пише про необхідність пошуку ціннісних засад глобалізації у різних сферах суспільного буття, важливою складовою якого є сфера вищої освіти. На його думку, актуальності набуває толерантне мислення, відкритість кожної особистості до інших культур та майбутнього: «Планетарна етика – головний імператив нашого часу... Це – етика людства як єдиного цілого, тому її вимоги спрямовані на те, аби кожна людина, що населяє Землю, могла жити та розвиватись» [3, 81]. Дійсно, міжкультурна комунікація станом на сьогодні в розвинених державах стає засадничим принципом університетського буття: «Університети в усьому світі, гадаю, незворотно стають набагато більш інтернаціональними, різноманітними та плюралістичними, ніж будь-коли, навіть ніж у ХХ століття, треба й надалі вдосконалювати механізми, які б допомагали давати лад плюралізму, культивуючи водночас спільність. Фундаментальні відмінності у поглядах і переконаннях щодо подальших завдань і ближчих шляхів конче потрібно зробити предметом відвертої публічної дискусії» [6, 113].

На нашу думку, необхідно зробити застереження методологічного характеру стосовно того, чи є потреба у ревізії фундаментальних засад університету; уточнити зміст цих засад, ввести їх у сучасний контекст, які б не містили ознак спроби радикальної зміни теоретичного підґрунтя університету як культурного явища із майже тисячолітньою традицією. Відомий сучасний теоретик ідеї університету Я. Пелікан в своїх теоретичних побудовах виходить із переконаності в тому, що традиції, на яких базується сучасний університет, не слід ігнорувати, наче музейний експонат; сучасне покоління не може змістовно зрозуміти, чим є університет, сформулювати ідею сучасного університету не звертаючи уваги на його спадщину [6, 66]. Ми погоджуємося із цією думкою, відстоюючи обґрунтованість конструктивної ревізії ідеї університету, внаслідок чого були б збережені досягнення та особливості вітчизняної та світової університетської освіти, які б гармонійно вписалися в реалії та специфіку сучасного суспільства, із обґрунтованим долученням до них світового досвіду. Я. Пелікан метафорично з цього приводу висловив наступну думку: «Поступ знання через дослідження, передача знання в процесі навчання, збереження знання через публікації є чотирма ніжками університетського столу, жодна з яких не може довго втриматись, якщо всі інші не є достатньо міцними» [6, 43].

Говорячи про університетську традицію, яка за сучасних умов часто є об'єктом критики, Я. Пелікан звертає увагу на наступному: «Той, хто повстає проти традиції як диктату авторитету, часто на свій подив виявляє: вона тримається на сплетіннях настільки ж тонких і настільки ж міцних, як інтелектуальні чесноти... Професори філософії в університетах ХХІ століття, як і раніше, матимуть справу з Платоном і Аристотелем не як з музейними експонатами, а як з колегами та наставниками» [6, 100]. Змістовні трансформації у системі вищої освіти мають знімати наступне протиріччя: з одного боку, освіта, орієнтована за своєю природою на майбутнє, потребує інновацій в умовах високої динаміки суспільних процесів; з іншого боку, освітня галузь, яка має велику силу інерції через складність функціонування, громіздкість бюрократичної складової освітнього процесу та потужний зв'язок із традицією.

Дискурс освітньої реформи є одним із найактуальніших питань як сучасної філософії освіти, так і соціальної філософії. При цьому проблема розбудови нової моделі має два полюси: досі наявні ознаки кризових явищ, що дісталися українській освіті від радянської моделі освіти; проблема пошуку нової освітньої моделі, яка здатна була б подолати ознаки кризових явищ класичної освітньої моделі. Науковий пошук засад розвитку освіти із необхідністю виходить на потребу вирішення питання щодо кореляції нових освітніх засад та університетської традиції, формулювання змістовної та теоретично обґрунтованої моделі подолання зайвого консерватизму, властивого освітній сфері за своєю природою.

На користь необхідності пошуку освітніх моделей, адекватних сучасності слугує наступна теза В. Андрущенко та І. Предборської: «Класична (або традиційна) парадигма освіти формувалася під впливом певних філософських і педагогічних ідей, які були сформульовані в кінці ХХІІІ – на початку ХІХ століття Я.А. Коменським, Й.Г. Песталлоці, Й. Гербартом, А. Дістервегом, Дж. Дьюї та

іншими мислителями... Але на сьогодні вона практично вичерпала себе і не завжди відповідає вимогам сучасного суспільства. Стан класичної парадигми все більше визначається як кризовий» [9, 39]. Наявна в Україні система університетської освіти була сформована за доби панування індустріальної парадигми суспільного устрою: випускники вищих навчальних закладів були в процесі навчання зорієнтовані на вирішення вузьких спеціалізованих задач конкретних сфер виробництва. Проте постіндустріальне суспільство із високим темпом змін технологій, виробничих відносин та, взагалі, суспільного життя, ставить під знак питання затребуваність у фахівцях такого типу.

До того ж, взагалі, виникає ситуація неможливості передбачення стану технологій предметної галузі, для якої готують фахівця. За цих умов виникає закономірна необхідність у підготовці фахівців нового типу – тих, що вміють адаптуватися до швидких змін, озброєні фундаментальними та універсальними знаннями. Говорячи про нову систему освіти в Україні, хотілося б відмітити, що пошук нової ідеї університету відбувається на фоні значних зрушень, ознакою яких, в першу чергу, є пошук засад «відтворення» цілісної особистості в якості мети освітнього впливу, коли університетська освіта стає інструментом «вписування» випускника в нову культуру доби глобалізації. Фундаментом реалізації цього підходу, на нашу думку, повинне стати усвідомлення багатогранності особистості суб'єкта навчання та змісту соціальних трансформацій, що відбуваються в сучасному світі: саме це дозволить сформулювати позитивну стратегію виховання, що зможе протистояти деструктивним ефектам; наблизить освіту до формулювання конструктивних змістовних форм діалогічної моделі у роботі викладача та студентів, в яких би долалася авторитарність позиції викладача через конструктивну зміну рольових функцій тощо. З цього приводу Я. Пелікан наголошує: «Розрізнення знання та інформації як стосовно навчання в університеті, так і стосовно наукової роботи, начебто справді свідчить про те, що нагромадження інформації в процесі досліджень та її передача в навчальному процесі не є адекватними для визначення місії університету, який має у навчанні, але також і у дослідженнях просуватися від інформації до знання. Інший спосіб сформулювати розрізнення, який може виявитися і корисним, і оманливим – сказати, що інформація говорить нам що, а знання говорить нам як» [6, 72].

С. Клепко наголошує на актуальності проведення модернізації університетської моделі в нашій країні, яка б враховувала загальноцивілізаційний контекст та тенденції: «Український псевдоуніверситет, закріпачений владою, поглиблює провалля між собою та світом. Світ постійно схильний до багатофункціональних змін, зокрема, під впливом комп'ютерних (цифрових) технологій, охоплений загальними зв'язками і глобалізацією, потребує творчих лідерів широкого кругозору, творців інноваційних знань. Однак псевдоуніверситети тяжіють до фіксованого переліку дисциплін, яким властива роздільність і не інтегрованість, залишаються національними, вузько сфокусованими, випускають “гвинтиків”, а не лідерів, працюють поза глобальними зв'язками» [2, 266].

У відповідь на виклики глобалізації, на думку С. Клепка, у європейських країнах активно формується нова університетська парадигма, що має наступні ознаки: «Традиційним університетам (гумбольдтівського типу) щодалі більшу конкуренцію становлять нові “приватні” і “центральні” університети для людей, які вже мають досвід роботи, а не для вчорашніх школярів... Поява нових форм університетської освіти радикально змінює ситуацію в сфері освіти. Створюється система відкритої освіти, що передбачає відкритість освіти майбутньому (“завжди дивитися вперед”), інтеграцію усіх способів освоєння людиною світу, вільне використання інформаційних ресурсів, особистісну спрямованість процесу навчання, партнерство викладача й студента» [2, 265].

Формування глобального (загальноєвропейського) простору вищої освіти, як ми вже наголошували, потребує від університетів поширення та підтримки ідей академічної мобільності. На нашу думку, слід визначитися, що саме в нашому дослідженні ми розуміємо під терміном «академічна мобільність». Серед низки поширених у дискурсі вищої освіти визначень ми пропонуємо розуміти академічну мобільність в якості ключового принципу формування європейських просторів вищої освіти та досліджень, що передбачає різноманітні можливості для вільного переміщення студентів, викладачів, дослідників, адміністраторів у цих просторах з метою академічного та загальнокультурного взаємобогачення для забезпечення цілісності зазначених європейських просторів [4, 39].

Не зайвим буде зауважити на факті спорідненості ідей академічної мобільності із ідеєю університету ще з доби виникнення університетів в якості соціальних інституцій: «Студенти могли розпочати навчання в найближчому університеті та продовжити його в іншому чи вузах інших країн, оскільки навчання в усіх європейських університетах до XVII ст. відбувалося латиною, а навчальний план і присуджувані ступені були практично однаковими. Європейські академічні пілігрими – це вчителі й студенти, що подорожують країнами Європи з метою набути чи поширити нові знання, причому подібні академічні подорожі починалися задовго до XII ст.» [7, 70].

Вище нами були наведені ідеї щодо необхідності культивування в стінах університету типу мислення, який відповідав би актуальному стану суспільної динаміки, був би здатним до якісного осягнення дійсності, керувався б загальнолюдськими цінностями, основою яких є толерантність та відкритість іншому. При здійсненні міжнародної академічної мобільності через знайомство із культурою, стилем життя країни-акцептора людина отримує не тільки навички роботи у іншому освітньому або науковому середовищі, але й розвиває своє полікультурне мислення. В цього приводу Ю. Сергеева пише, що людина гостріше починає усвідомлювати себе частиною світової спільноти, в неї загострюється національна самосвідомість та почуття відповідальності за долю людства [8, 17]. До того ж, академічна мобільність сприяє забезпеченню знаннями про основні культурні відмінності країн, осмисленню власного культурного досвіду та культурному самовизначенню учасників міжкультурної комунікації [5, 26].

Система цінностей, покладена в ідею університету XXI століття, на нашу думку, повинна ще більше зорієнтуватися на самореалізацію особистості студента, самовизначення та самовираження як домінуючих цінностей людського

існування взагалі. У зв'язку із цим набувають актуальності ідеї академічної мобільності в якості інструменту розвитку особистісних та професійних якостей людини при її включенні в зазначені процеси. Дійсно, академічна мобільність є складним процесом особистісного та професійного розвитку, в процесі протікання якого особистість щохвилини зустрічає необхідність вирішення життєвих ситуацій та проведення їх одночасного аналізу з позицій власної та іншої культури, актуалізуючи широкий спектр специфічних навичок: здатність до міжкультурної комунікації; вміння мислити у термінах толерантності, дистанціюючись від будь-яких проявів дискримінації; здатність до саморефлексії; екзистенційну відкритість тощо.

Отже, система вищої освіти України повинна спрямовувати свої зусилля на підготовку фахівців, здатних пристосовуватися до умов, що змінюються, розвиваючи інструментами освіти адаптаційні здібності студентів. В сучасній науці навіть закріплюється підхід щодо розуміння рівня підтримки ідей академічної мобільності в навчальному закладі в якості критерію відповідності рівня підготовки в цьому закладі сучасному стану розвитку суспільства: «Всебічна та гармонійна модель освітнього середовища університету для реалізації мобільності освіти студентів, її цілісна єдність виступає показником рівня підготовки студента як майбутнього професійного фахівця для здійснення багатогранної професійної діяльності» [5, 86]. При цьому саме академічна мобільність дає можливість вибудувати власну академічну траєкторію студенту в межах функціонування системи вищої освіти. Отже, академічна мобільність повинна актуалізовуватись як один із головних принципів сучасної вищої освіти, заснованої на класичних засадах (науковість, систематичність, фундаментальність, професійна та предметна спрямованість). Саме імплементація ідей академічної мобільності є способом подолання сутнісного протиріччя між властивою освітній сфері тенденцією до сталості, незмінності, закінченості змісту освіти та новими задачами, вимогами до інноваційних змін [5, 70].

Сучасне мінливе суспільство висуває соціальний запит на випускників навчальних закладів, здатних адекватно та оперативно реагувати на динаміку соціальних змін. Це формує запит на професійно мобільного фахівця, конкурентоспроможного на ринку праці, формування якого, на думку Є. Іванченко, можливе шляхом вияву загальних закономірностей, загальнонаукових та політехнічних основ трудової діяльності та оволодіння ними працівниками [1, 21]. На нашу думку, процеси формування професійно мобільного працівника, здатного до зміни, можливо неодноразової, своєї професії, повинні долучити до цього потенціал академічної мобільності, коли гнучкість, здатність до зміни місця проживання, толерантність тощо стають зі студентських років невід'ємною складовою особистості. На користь нашої думки, зокрема, стверджується наступне: «Знання, що входять до професійної підготовки, мають бути достатньо професійними та фундаментальними, щоб дозволити студентові оволодіти своїм фахом, але в той же час система цих знань має бути відкритою та рухливою задля швидкого реагування на зміни» [1, 40]. Вища освіта сьогодні повинна стати мобільною, безперервною, тобто такою, що створює сприятливі умови для широкої реалізації внутрішнього потенціалу особистості до праці, міжкультурної

комунікації, саморозвитку тощо. Рух вперед, впровадження та розвиток інновацій неможливі без мобільної компетентної діяльності членів суспільства, ця діяльність є рушійною силою мобільності суспільства в цілому, сприяє поступу та слугує запорукою його усталеності [1, 27]. Паралельно із утвердженням інформаційної цивілізації відбувається становлення принципово нової системи цінностей, стрижнем якої стає особистість, здатна до самореалізації, саморозвитку, сповнена ініціативи щодо реалізації наявних можливостей, гнучкій зміні способів та форм життєдіяльності, основою якої є позитивна комунікація вкупі з відчуттям соціальної відповідальності.

Таким чином, нами обґрунтована теза, що ідея університету на початку третього тисячоліття повинна формулюватися з урахуванням загальноцивілізаційних тенденцій, глобалізації зокрема. Зазначена тенденція привносить до центру діяльності системи вищої освіти необхідність формування у студентів навичок гнучкого мислення, здатного адекватно реагувати на стрімку повсякденну динаміку соціального буття. При цьому важливу роль для гармонійного вписування студента у нові реалії академічного життя в мультикультурному європейському освітньому просторі, зокрема, та в суспільну динаміку взагалі, має імплементація ідей академічної мобільності.

Література

1. *Іванченко Є.А.* Професійна мобільність майбутніх фахівців: навч.-метод. посібник / Є. А. Іванченко; Науково-методичний центр вищої освіти України, Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. – О. : СМІЛ, 2004. – 120 с.
2. *Клепко С.Ф.* Філософія освіти в європейському контексті / С.Ф. Клепко. – Полтава: ПОППО, 2006. – 328 с.
3. *Ласло Э.* Макросдвиг. К устойчивости мира курсом перемен / Э. Ласло ; [пер. с англ. Ю. А. Данилов ; предисл. А. Ч. Кларк]; Фонд глобальных проблем выживания человечества им. Н.Н. Моисеева. – М. : Тайдекс Ко, 2004. – 207 с.
4. Національний освітній глосарій: вища освіта [авт.-уклад.: І.І. Бабин, Я.Я. Болубаш, А.А. Гармаш та ін.; за ред. Д.В. Табачника і В.Г. Кременя]. – К.: ТОВ «Видавничий дім “Плеяди”», 2011. – 100 с.
5. *Оденбах И.А.* Академическая мобильность как фактор социализации личности студента университета : дис ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Оденбах Ирина Александровна; [Место защиты: Оренбург. гос. ун-т]. – 237 с.
6. *Пелікан Я.* Ідея університету; [пер. з англ.] / Ярослав Пелікан. – К.: Дух і літера, 2009. – 360 с.
7. *Ржевська А.В.* Розвиток сучасної університетської освіти країн Західної Європи: моногр. / А. В. Ржевська; ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка». – Луганськ: ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2011. – 355 с.
8. *Сергеева Ю.И.* Академическая мобильность в Европе: история и современность : моногр. / Ю. И. Сергеева; [науч. ред. А. А. Прохоров]; Учреждение образования «Белорусский гос. педагогический ун-т им. Максима Танка». – Минск : ИВЦ Минфина, 2007. – 168 с.
9. Філософія освіти: навч. посіб.; [за заг. ред. В. Андрущенко, І. Предборської]. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 330 с.